

Antoni Serra Ramoneda
Institut d'Estudis Catalans

La figura de Joan Sardà i Dexeus té una singularitat que la distingeix. És el fet de ser reconegut com un economista rellevant —probablement el de més influència en el pensament econòmic espanyol del segle xx— pels cercles acadèmics i pels estudiosos de la teoria econòmica —i especialment la monetària—, i alhora ser considerat la clau de volta del potent creixement que va experimentar l'economia espanyola a partir dels anys seixanta, un creixement que ha fet finalment possible la nostra incorporació a la Unió Monetària Europea. I aquest lloc tan destacat dintre de la teoria i la política econòmiques espanyoles l'assolí malgrat els nombrosos obstacles i les grans dificultats que se li oposaren.

Nascut a Barcelona el 1910, i fill d'un advocat mort prematurament, entrà a la Facultat de Dret tot i que els seus interessos s'inclinaven per l'economia, disciplina que només ocupava un lloc marginal dintre del pla d'estudis del centre. El 1929, essent encara estudiant, ja publica a la revista *Opinió* uns articles amb els títols «Socialisme o capitalisme?» i «Del marxisme al bolxevisme» que demostren la seva inclinació, segurament reforçada pels contactes que manté amb els pocs afeccionats a l'economia que en aquells temps hi havia al nostre país, com Vandellòs, Tallada o Raventós. Conscient de la feble formació acadèmica rebuda, un cop llicenciat, se'n va a estudiar ciència de l'estat a Munic. Aquesta estada en una universitat on imperava l'escola historicista alemanya li deixà una empremta que reapareix a bona part de la seva obra posterior i molt especialment en el llibre *La política monetaria y las fluctuaciones de la economía española en el siglo XIX*, publicat el 1948, que ha esdevingut de lectura indispensable per a qui vulgui endinsar-se en la història econòmica recent. Un quant temps després, l'Escola d'Economia de Londres atreu el jove Sardà. Eren anys, concretament el 1932, que podrien qualificar-se de pre-keynesians, car, si bé encara no havia aparegut la intel·lectualment revolucionària *Teoria general* de Keynes, en els ambients acadèmics ja es qüestionava el pensament fins llavors ortodox per la seva incapacitat de resoldre la greu crisi que coneixia el món occidental. Aquest contacte amb la important escola britànica també marcà de manera acusada la seva trajectòria poste-

1. Conferència pronunciada davant el Ple per Antoni Serra i Ramoneda el dia 2 d'abril de 2001.

rior. El seu interès pels temes monetaris i financers el portà a escriure tractats i articles, però també a ocupar càrrecs importants als bancs centrals de Veneçuela i d'Espanya, respectivament. I és més: el contacte que permanentment mantingué amb les obres dels economistes britànics el féu introductor del pensament keynesià a l'Estat espanyol.

No crec pas que sigui ara el moment de descriure minuciosament l'obra escrita del professor Sardà. Només cal recordar alguns títols que en palesen les preocupacions intel·lectuals i científiques, com, per exemple, el llibre que va escriure amb el professor Lluç Beltran titulat *La banca a Catalunya*. Les raons de la manca, al nostre país, d'una banca potent, en consonància amb el pes de la seva economia real, i les causes de les fallides de les entitats creades varen ser una preocupació constant de Sardà i al llarg de la seva vida va ser protagonista d'alguns dels intents de superar aquesta feblesa: la compra de la fitxa del Banc de Cervera, quan en plena postguerra imperava l'*statu quo* bancari, o la creació del Banc Industrial de Catalunya després de la seva ruptura demostren la seva voluntat de contribuir a posar punt final a la situació. O bé la seva *Introducció a l'economia*, un magnífic llibre de text emprat en les seves classes, tant a les nostres latituds com a la Facultat de la Universitat de Caracas, on exercí de docent. El que sí que m'interessa destacar és que, malgrat que els economistes monetaristes, potser per l'exemple de Milton Friedman i l'escola de Chicago, tenen tendència a ser conservadors —Josep Pla admirava molt Sardà, car per l'escriptor l'economia es reduïa a la moneda i aquesta era per ell la base de la moral—, Joan Sardà va ser un liberal que, tot i creure en l'eficàcia del mercat com a mecanisme per a l'assignació dels recursos, considerava transcendental el paper de l'Estat per a corregir-ne les imperfeccions i reglamentar curosament el marc en què s'ha de moure. I sostenia que aquestes funcions reposaven només parcialment en la política monetària. La seva participació, tot i ser molt jove, en la preparació del que és conegut com a «Decrets de s'Agaró» és una prova d'aquesta posició.

Malauradament, la Universitat només pogué aprofitar molt parcialment els coneixements i la saviesa de Sardà. Aquesta era la seva autèntica vocació: el 1933 va guanyar un concurs, davant d'un tribunal integrat pels professors Algarra, Raventós, Vandellòs i Tallada, que el va fer professor adjunt del Grup de Ciències Econòmiques i Socials d'aquella fugissera Universitat Autònoma. La Guerra dels Tres Anys —*Vicens Vives dixit*— estroncà el seu projecte i el de la institució. S'enrolà, o fou cridat, a l'exèrcit republicà. Al Maestrat aragonès la seva feina consistí a interpretar i escriure els comunicats que la seva unitat rebia i enviava, car els oficials eren més homes d'acció que no pas lletraferits. Com tants d'altres, fugí a França, i al seu retorn va ser objecte de depuració després d'una breu estada en un camp de concentració. La fitxa, però, en feia constar els antecedents republicans i catalanistes, i els seus efectes perduraren. Quan es presentà a una oposició a Càtedra, que en aquelles èpoques només podia tenir lloc a Madrid, aquests antecedents pesaren i el resultat fou negatiu. I és probable que els qui el jutjaren, com ell mateix explicava, no entenguessin la seva terminologia ni els seus raonaments, car encara no havien sentit parlar de Keynes ni de la nova orientació, també terminològica, que havia donat a l'economia. Per guanyar-se la vida en aquells anys tan durs va fer d'advocat sense abandonar,

però, la seva vocació universitària. Així és que, uns quants anys més tard, tornà a provar sort: aquest cop, amb reticències, el tribunal el féu catedràtic d'Economia Política i Hisenda Pública de la Facultat de Dret de la Universitat de Santiago de Compostel·la. S'hi incorporà amb una il·lusió que els fets s'encarregaren d'esvair ràpidament. Com ell mateix em va explicar, Santiago era en aquells temps una ciutat molt levítica. Els catedràtics solters —i Joan Sardà ho era— havien de viure en una residència de religioses per tal d'evitar qualsevol sospita o temptació. Hi coincidí amb un altre català —aquest, solter per vocació, no pas per accident— com Laureà López Rodó; però aquest aixopluc poc encisador, el caràcter marginal, de «maria» podríem dir-ne, de l'economia a la Facultat de Dret, l'interès nul dels alumnes i l'absència de llibres —i la impossibilitat de comprar-ne— a la biblioteca el varen portar a acceptar l'oferta que el seu amic d'estudis, Pere Grases, exiliat a Veneçuela i molt ben relacionat amb les seves classes dirigents, li va fer d'incorporar-se al banc central d'aquell país com a cap del seu Servei d'Estudis i, alhora, de passar a donar classes a la Universitat de Caracas.

Com explica Joan Sardà a l'entrevista publicada a la *Revista Econòmica de Catalunya*, «en aquell temps, Veneçuela feia feredat, de rica que era. Els diners entraven a cabassos i el país no sabia què fer de tant d'or com acumulava... El Fons Monetari Internacional volia que Veneçuela passés a la plena convertibilitat, però el govern s'hi resistia i seguia aferrat al règim dels canvis diferencials: teníem el dòlar del petroli, el dòlar del cafè, el del cacau». En poc temps, Sardà va dissenyar una política de canvi exterior i els elements d'una disciplina monetària i financera rigorosa que varen merèixer el reconeixement dels experts internacionals amb qui s'havia relacionat. El seu prestigi va ultrapassar les fronteres i a Washington, seu del Fons Monetari Internacional i del Banc Mundial, el seu nom fou reconegut i acceptat. Malgrat trobar-s'hi molt bé, amics seus el van convèncer de presentar-se a una oposició, a Madrid naturalment, on es jugava, entre altres, la Càtedra d'Economia Política de la Universitat de Barcelona. Va fer cas, amb escepticisme, dels cants de sirena. Per diverses raons, el resultat fou la Càtedra de la Universitat de Múrcia. La situació ja viscuda a Santiago es tornava a repetir, i va renunciar immediatament a la plaça guanyada per retornar a Caracas, al seu despatx al banc central de Veneçuela, on feia tan bona tasca.

I sobtadament li arribà la proposta d'incorporar-se al Banc d'Espanya com a director del seu Servei d'Estudis. Sembla que la gestació de la proposta hagué de superar molts obstacles. En el Consell de Ministres que havia de prendre la decisió se sentiren veus en contra: no podien oblidar els antecedents de la seva fitxa i la fama de catalanista i republicà que hom li adjudicava. Incorporat al càrrec, engegà una tasca els efectes de la qual encara perduren avui: organitzar tot l'aparell estadístic encaminat a tenir una informació acurada i constant de les magnituds financeres i, especialment, de l'evolució de l'oferta monetària. Sense una imatge fidel de la situació no es pot definir una política monetària eficient, condició de la qual sens dubte ha gaudit la nostra economia d'ençà d'aquella data. Al mateix temps, convertí la *Memòria* anual del Banc d'Espanya en el document imprescindible per a conèixer la situació econòmica espanyola i la seva posició dins del panorama internacional. La seva qualitat fou equiparable a la de les memòries

dels bancs centrals de països amb molta més tradició d'estudis econòmics i amb dades estadístiques més consistentes i perfeccionades.

Era a prop el moment de la veritat —segons l'expressió de la tauromàquia. La política d'autarquia econòmica adoptada, primer voluntàriament i després de manera forçada, per la cúpula franquista estava a les acaballes. Les reserves de divises necessàries per a les importacions de matèries primeres i energètiques estaven sota zero, la inflació feia estralls, els tipus de canvi múltiples de la pesseta conduïen al desordre i a la corrupció. El Govern d'aleshores estava dividit. Els de camisa blava, els de la vella guàrdia, empenyien la resistència sense sospesar els sacrificis que aquesta estratègia inevitablement imposaria a la població. Els ministres tecnòcrates eren més partidaris d'un canvi, tot i no tenir-lo ni definit ni precisat, que, sense posar en perill la continuïtat política del règim, significués una obertura de portes i un acostament als models organitzatius imperants al nostre entorn, al món occidental. Comprenien que l'ajut del Fons Monetari Internacional era imprescindible, i això significava haver d'acceptar unes condicions determinades, com ara l'adopció de mesures liberalitzadores i racionalitzadores que comportaven inevitablement canvis en la distribució del poder.

Les relacions establertes amb els experts del Fons Monetari Internacional i del Banc Mundial i el prestigi derivat de l'èxit de les mesures per ell implantades al Banc d'Espanya situaren Sardà en una posició clau. I, amb la benedició dels seus col·legues estrangers i l'ajut d'alguns joves tècnics espanyols, com Varela Parache o José Luis Sampedro, dissenyà un ambiciós pla reformista que anava molt més enllà del que volien els ministres proclius a un canvi només cosmètic. El general Franco es resistia a cedir i reconèixer explícitament el fracàs del seu model econòmic, però finalment el ministre d'Hisenda, Mariano Navarro Rubio, sense tenir consciència de l'abast del que proposava, va convèncer el dictador que la situació podria esdevenir insostenible si no s'introduïen les mesures que formaven l'anomenat Pla d'Estabilització —que ens donaven accés al crèdit del Fons Monetari Internacional— i si les condicions meteorològiques glaçaven les taronges de la pròxima collita.

El Pla fou un èxit i tothom assenyalà Joan Sardà com a l'artífex. Un canvi únic de la pesseta —seixanta per un dòlar—, una contenció rigorosa de l'oferta monetària, l'obertura de les fronteres als intercanvis internacionals, l'eliminació de traves i controls —en resum, més confiança en el mercat—, produïren un efecte tan espectacular i immediat que el Fons Monetari Internacional, en la seva reunió anual, felicità públicament la delegació espanyola, que incloïa, naturalment, qui n'era el cervell. El Pla d'Estabilització assentà les bases que feren possible l'arrencada de l'economia espanyola i ficà dins l'armari els vells mites i somnis autàrquics franquistes. L'operació, però, tenia un abast polític que no s'assolí. Sardà i els seus col·laboradors creien que aquesta profunda reforma econòmica comportaria el final del franquisme i obriria les portes a la democràcia. No comptaven, però, amb l'astúcia del dictador. El mateix Sardà ho reconeix en unes declaracions en què, textualment, diu: «El règim de Franco, però, va tornar a les seves així que va poder. Va ser l'hora de López Rodó: plans sectorials, subvencions, discriminacions, punyetes.» Tanmateix, aquesta volta enrere no arribà a anul·lar els efectes beneficiosos d'un Pla

d'Estabilització que modernitzà unes estructures caduques i casposes i que s'inscriu, sense discussió, com una peça cabdal dintre del currículum de Joan Sardà i Dexeus.

Un moment crucial de la seva trajectòria s'acomplí quan el qui llavors era ministre d'Hisenda, Mariano Navarro Rubio, s'entestà a nomenar-lo director general de Banca i Borsa, càrrec que en aquells temps comportava un gran poder sobre els centres neuràlgics bancaris i financers de tot l'Estat, atès el prestigi de què gaudia dintre i fora de les fronteres. Joan Sardà tenia aleshores més de cinquanta anys. Era la seva darrera oportunitat de fer carrera política. Després de moltes negatives a l'assetjament del ministre, aquest, recelós, li va fer la pregunta cabdal: «¿Don Juan», aquest era el tractament que empraven en les seves converses, «es que no tiene confianza en mí?». Sardà li va respondre: «Don Mariano, en usted tengo toda la confianza. Lo que ocurre es que me pide que me suba a un tren en el que usted manda en un solo vagón y yo en quien no confío es en el maquinista.»

De tornada a Barcelona, sense haver trencat, però, tots els lligams amb el Banc d'Espanya, car hi romangué com a assessor i vocal de la Comissió Executiva, repregué alguns dels seus projectes vitals tot i que amb una salut i un entusiasme afeblits. Es dedicà a escriure llibres com ara *La crisi monetària internacional*, a redactar informes a organismes internacionals com l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic i a prendre part en alguns projectes que sempre l'havien neguitejat. Així, tot just promulgada la nova Llei d'ordenació de la banca, que trencava, certament de manera tímida, l'*statu quo* bancari, va engrescar un seguit de personalitats a crear el Banc Industrial de Catalunya, un nou intent de lluitar contra l'escassetat d'institucions financeres al nostre país. La seva idea era crear un autèntic banc de negocis, més que no pas una entitat dedicada a la intermediació directa, per tal d'impulsar la creació d'empreses que enfortissin la nostra base econòmica. Les condicions de l'entorn i les estratègies impulsades pels altres participants en el projecte n'impediren la realització. I, finalment, les circumstàncies feren possible que, amb unes forces ja minvades i amb una hipotensió que li provocava força pessimisme, acceptés d'encapçalar la creació de la Facultat de Ciències Econòmiques de la nova Universitat Autònoma de Barcelona. El cercle es tancava: les seves primeres intencions i els seus primers somnis es feien realitat, molts anys després, amb moltes ferides i nafres, però amb la consciència d'haver donat a la seva vida un sentit i una consistència que, avui, són motiu de reconeixement de tots els economistes catalans, que hi veuen el mestre que cal seguir.

Els amants de la navegació afirmen que la raça d'un veler es palesa quan el vent bufa amb la trajectòria oposada al seu rumb. El vent de popa permet avançar més, però no pas distingir prou bé entre els qui l'aprofiten. Joan Sardà tingué sempre el vent en contra i, malgrat tot, va demostrar plenament les seves condicions intel·lectuals i ciutadanes —la seva honestedat— que l'han dut a ocupar un lloc cabdal en la nostra història recent.